Дудар Л.І., доцент кафедри аграрного бізнесу ТАНГ

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ – ОСНОВА ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ

В статті викладено вимоги нових стандартів до систем управління якістю на виробництві агропромислової продукції, що дає змогу виготовляти високоякісну і конкурентоспроможну продукцію і на цій основі підвищувати економічну ефективність АПК.

Ключові слова: якість, конкурентоспроможність, системи управління якістю, стандартизація, сертифікація.

АПК України перебуває у глибокій кризі. Упродовж 1990 – 2003 рр. зменшилися обсяги виробництва агропромислової продукції, зросла її собівартість й трудомісткість, що є головною причиною зниження економічної ефективності агропромислового виробництва, зменшення рівня конкурентоспроможності вітчизняних продуктів харчування.

Складний, але впевнений рух економіки АПК України до функціонування в ринкових умовах ставить нові цілі перед підприємствами тієї чи іншої галузі. Відбувається зміна орієнтації виробництва та каналів реалізації продукції, насамперед щодо підвищення її конкурентоспроможності та збільшення експорту, особливо в сучасних умовах вступу України до FAO – Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН та WTO – Світової організації торгівлі.

Розглядаючи вплив конкуренції на ефективну роботу підприємств, що діють в економіці України, слід підкреслити особливо чіткий її прояв у харчовій промисловості. Саме в ній вже сформувалось досить стабільне конкурентне середовище, розвинута інфраструктура, а підприємства–конкуренти володіють сучасною матеріально–технічною базою, висококваліфікованими кадрами (насамперед управлінськими), технологіями та ринками збуту, що в цілому дозволяє їм мати стале ринкове становище та створювати беззаперечну конкуренцію іноземним фірмам на продуктових ринках України. Таке становище було досягнуте насамперед значно вищими (в своїй загальній масі) параметрами якості аграрної продукції та вітчизняних підприємств харчової промисловості.

Аналіз ринкових можливостей підприємства, конкурентоспроможності його продукції та виробничих процесів дає змогу розглянути поряд з традиційними ресурсами і систему якості, що функціонує у підприємстві, в організації. Говорячи про якість, слід мати на увазі не тільки якість як таку, а й створення на підприємстві відповідної системи управління та контролю якості, що функціонує на основі відповідних стандартів систем якості. Нині найчастіше говорять про системи якості, в основу яких покладено підходи, що ґрунтуються на міжнародних стандартах ISO серії 9000 та тотального управління якістю (TQM). Саме ці дві системи набули найбільшого міжнародного поширення в економіках розвинутих країн і мають стати орієнтиром для вітчизняних підприємств при організації систем якості, оскільки забезпечують значні конкурентні переваги як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках. Українські підприємства мають змогу розширити свою діяльність на ринках розвинутих країн, але для цього вони змушені дотримуватись правил та норм поведінки, які вже існують на них і орієнтовані на впровадження у бізнесові процеси різноманітних систем якості.

Система якості – це сукупність організаційної структури, методик, процесів і ресурсів необхідних для управління якістю продукції. Успішна діяльність підприємства незалежно від форми власності, типу підпорядкування та інших чинників передбачає виготовлення такої продукції яка : відповідає чітко визначеним потребам у сфері застосування або призначення; задовольняє вимоги

споживача; відповідає діючим стандартам та технічним умовам; відповідає вимогам суспільства; враховує потреби захисту навколишнього середовища; надходить у продаж за конкурентоспроможними цінами; економічно обґрунтована. Тому для виконання всіх цих завдань повинен бути забезпечений комплекс взаємоузгоджених систем управління якістю на основі управління технічним і ресурсним забезпеченням, технологічними чинниками, економічними процесами, методиками аналізу, адміністративними та соціальними факторами .

Впровадження системи управління якістю слід вважати стратегічним рішенням організації. На розроблення і впровадження системи управління якістю в організації впливають зміна потреб, конкретні цілі, продукція, яку поставляють, а також розмір та структура організації. Вимоги до систем управління якістю встановлюються державним стандартом ДСТУ ISO 9000–2001 "Системи управління якістю. Основні положення та словник". Всі вимоги цього стандарту загальні і призначені для застосування всіма організаціями, незалежно від їхнього типу, розміру та продукції, яку вони виробляють. Цей державний стандарт розроблено з врахуванням принципів управління якістю, сформульованих в ISO 9000, ISO 9001, ISO 9004.

Система якості має два основні взаємозв'язані напрями функціонування: задоволення потреб споживача; забезпечення потреб та інтересів організацій .

Виробничі та економічні потреби організацій передбачають підвищення якості продукції при оптимальних витратах. Це залежить від ефективності використання трудових, фінансових, матеріальних ресурсів. Оцінка ефективності розробки і запровадження системи якості проводиться за такими економічними показниками: рентабельність виробництва продукції; фондовіддача; обсяг продажу продукції на 1 працівника, грн.; прибуток на 1 працівника; інвестиції в розрахунку на 1 працівника та інші.

Обов'язковою умовою функціонування системи якості є регулярний аналіз системи якості протягом року із залученням звітів спеціалістів про виконання доведеного завдання.

В умовах тривалої жорстокої конкурентної боротьби фірми розвинених країн вже протягом багатьох десятиліть постійно вдосконалюють свої СУЯ. Можна говорити про те, що конкуренція фірм – це конкуренція їх систем управління якістю. Тому вдосконалення цих систем вважається одним з найважливіших напрямів підвищення конкурентоспроможності як окремих підприємств і фірм, так і цілих країн та міжнародних утворень. Невипадково процеси інтеграції в Європі супроводжуються заснуванням ЄОЯ (Європейська організація якості) та ЄФУЯ (Європейський Фонд управління якістю), основний зміст діяльності яких полягає у створенні і всебічній підтримці ефективних методів управління якістю.

Запровадження та сертифікація сучасних СУЯ сприяє підвищенню довіри з боку споживачів. Це стає особливо важливим в умовах, коли не вистачає систем контролю та забезпечення якості, відсутні або недосконалі процедури акредитації і сертифікації, застосовуються неякісні знаки та ярлики відповідності, діють застарілі стандарти тощо. До речі, подібні недоліки у світі розглядаються як основні потенційні технічні перепони для розвитку торгівлі.

Необхідно завжди знати, що стандарти ISO серії 9000 та отримання сертифіката слід розглядати лише як важливий крок на шляху постійного вдосконалення та освоєння принципів TQM (загального управління якістю). Адже саме вони вказують шлях до "олімпу досконалості", котрий значно перевищує норми стандартів. Необхідно усвідомити, що для постійної перемоги на ринках збуту, досягнення фінансової стабільності, потрібний динамічний рух за якість та досконалість у всіх сферах підприємництва .

Проектування сучасних професійних СУЯ – надзвичайно складне завдання, яке не може бути ефективно виконане без відповідної наукової підтримки. Слід враховувати, що дані системи не є самодостатніми, а становлять собою одну з найскладніших ланок загальної системи управління організацією, яка має бути органічно пов'язана та інтегрована з системою фінансового менеджменту, системами управління безпекою, охороною довкілля тощо.

Наукові проблеми з системного управління якістю можна об'єднати в такі групи: організаційно–правові, соціально–економічні, психологічні, інформаційно-технологічні. І тільки комплексне їх розв'язання може принести довготривалий

успіх.

Розроблення та впровадження систем управління якістю відповідно до стандарту ДСТУ ISO 9000–2001 передбачає такі етапи: визначення потреб споживача та інших зацікавлених сторін; встановлення політики та мети організації у сфері якості; визначення процесів та відповідальності необхідних для досягнення мети у сфері якості; встановлення методів вимірювання результативності та ефективності виробничих процесів; використання результатів вимірювань для визначення ефективності роботи підприємства; визначення засобів для усунення недоліків в галузі якості; поліпшення системи управління якістю.

Організація, яка виконує описані вище етапи забезпечує впевненість у можливостях своїх виробничих процесів та в якості своєї продукції, створюючи при цьому більше задоволення споживачів, зацікавленість інших сторін, а також ріст іміджу фірми.

Політика і мета у сфері якості вважається головним напрямом діяльності організації. Досягнення цієї мети позитивно впливає на якість продукції, результативність роботи та фінансові показники, на задоволеність та впевненість зацікавлених сторін.

Основними документами, що використовуються у системах управління якістю є :

– настанови з якості – документи, які надають узгоджену інформацію внутрішнього і зовнішнього використання про наявну в організації систему управління якістю;

– програми якості – документи, в яких вказують, як системи управління якістю застосовують до конкретних продукції, технології або контракту ;

– технічні умови – документи, в яких викладено вимоги до продукції;

– методичні настанови – документи, в яких викладено рекомендації або пропозиції;

– робочі інструкції – документи, які містять інформацію про порядок виконання робіт та технологічних процесів;

– протоколи – документи, які містять об'єктивні докази щодо виконаних робіт або досягнутих результатів.

Кожна організація визначає обсяг необхідної документації, а також використовувані носії. Це залежить від чисельності працівників організації, складності та взаємодії виробничих процесів, складності продукції, вимог замовників, вимог регламентів, кваліфікації персоналу, тощо.

Оцінювання системи управління якістю може бути різною залежно від сфери застосування і охоплювати певні види діяльності, наприклад проведення аудиту та аналізу системи управління якістю, а також самооцінювання.

Аналізування системи управління якістю передбачає регулярне систематичне оцінювання придатності, результативності та ефективності системи з погляду політики та цілей у сфері якості. Самооцінювання дає загальне уявлення про показники діяльності організації і ступінь довершеності системи управління якістю, сприяє виявленню в межах організації сфер, які потребують поліпшення, та визначення пріоритетів.

Система управління якістю – це частина системи управління організацією, спрямована на досягнення результатів відповідно до цілей у сфері якості і на задоволення потреб або вимог зацікавлених сторін. Цілі в сфері якості доповнюють інші цілі організації, пов'язані з її розвитком, фінансуванням, рентабельністю, навколишнім середовищем і охороною праці та безпекою.

В сучасних умовах ринкової економіки серед різноманітності проблем, зв'язаних із забезпеченням нормального та ефективного розвитку підприємств та організацій, головною і вирішальною є проблема якості продукції , робіт і послуг. У найближчій перспективі в кращому положенні будуть ті підприємства , які зможуть забезпечити не лише найвищу продуктивність праці, але й високу якість, новизну і конкурентноздатність продукції. Сьогодні у всьому світі стали помітно жорсткішими вимоги споживача до якості продукції.

Зараз весь світ працює над проблемою забезпечення і підвищення якості. Методичною основою розв'язання проблеми є аналіз основних стадій формування якості на всіх життєвих циклах продукції (рис.1).

Якість є основоположною категорією, яка визначає рівень життя,

соціальну і економічну основу для успішного розвитку суспільства і людей.

<u>Якість продукції</u> – це об'єктивна характеристика продукції, яка формується внаслідок трудової діяльності осіб, зайнятих проектуванням, виготовленням, експлуатацією продукції. Тому всяка робота з підвищення якості продукції повинна спиратися на ґрунтовну наукову базу, на достатньо стійкий теоретичний фундамент і, передусім, на науку про якість продукції, предметом вивчення якої є властивості продукції, закономірності їх формування і підтримання на всіх етапах існування продукції, методи об'єктивної кількісної оцінки цих властивостей, визначення рівня якості всіх видів продукції , вивчення співвідношень властивостей продукції і потреб, вивчення можливостей виробництва.

Фірми, що безперервно випускають високоякісну продукцію, постійно отримують трояку вигоду: нижчий рівень виробничих витрат; вищий рівень чистого доходу; більшу долю ринку.

Підвищення якості продукції, безперечно, вимагає додаткових затрат праці, але використання цієї продукції дає споживачу додатковий прибуток і повніше задовольняє потреби народного господарства і населення. Структура затрат на якість включає витрати тривалого періоду, що вимагають додаткових інвестицій у виробництво: придбання нових машин, нових технологій, сировини, матеріалів, нових порід тварин, сортового насіння, підвищення кваліфікації кадрів, придбання засобів контролю якості.

Проте такі інвестиції дають набагато вищий ефект в порівнянні з необхідними витратами для розширення виробництва продукції попередньої якості. Тобто при підвищенні якості продукції вимагають відносно менше капіталовкладень для задоволення одних і тих же потреб.

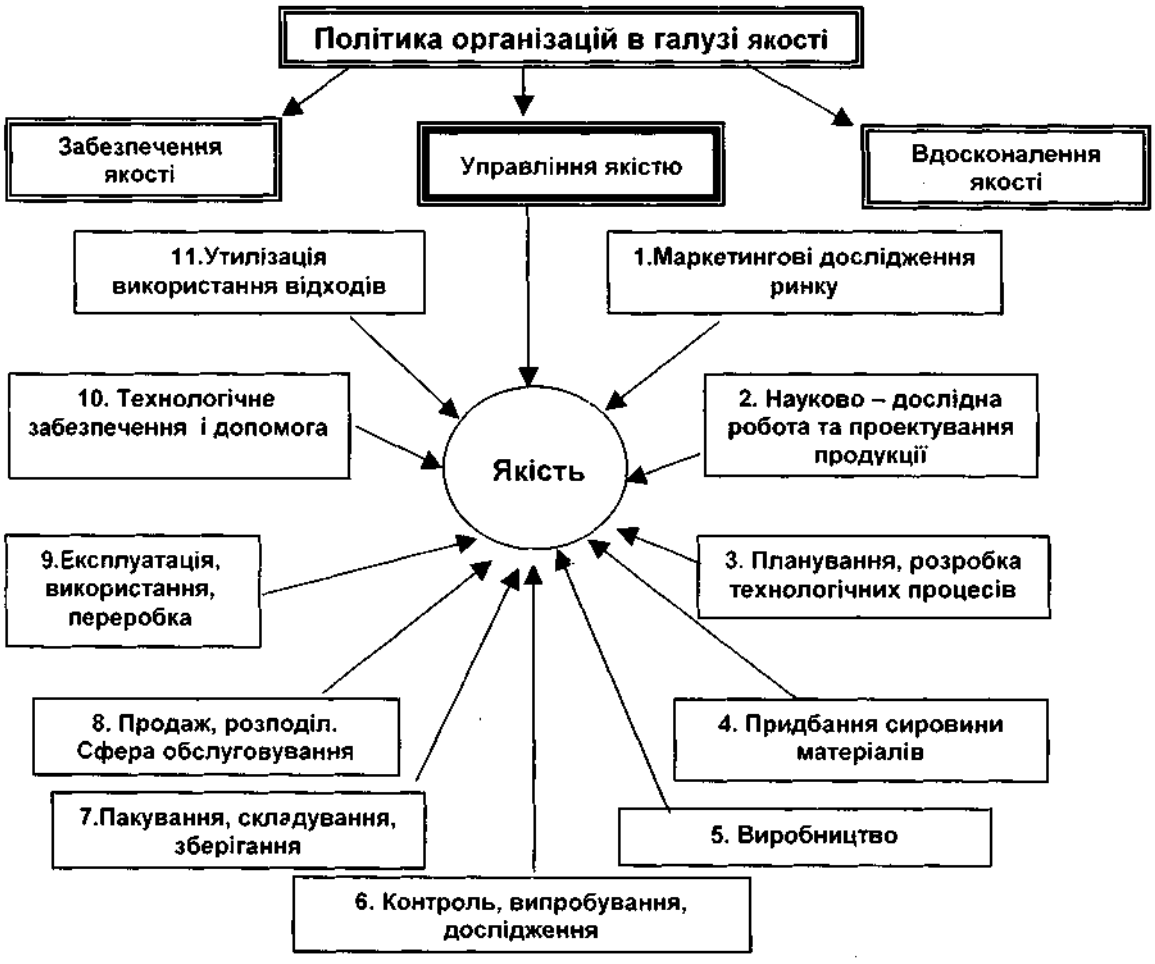

Рис.1. Життєві цикли, на яких забезпечується якість продукції

Витрати короткого періоду на якість включають забезпечення контролю якості, усунення дефектів в роботі, скорочення втрат при виробництві

продукції, забезпечення технологічної дисципліни.

Незабезпечення належної якості приводить до втрат підприємств на усунення дефектів, нижчу ціну реалізації, втрати ринків збуту, споживачів, іміджу фірми.

Основними завданнями кожного підприємства, незалежно від форми власності, типу підпорядкування, повинно бути забезпечення якості продукції.

Успішна діяльність підприємства передбачає виготовлення ним такої продукції , яка :

– відповідає чітко визначеним потребам, сфері застосування, призначення ;

– задовольняє вимоги споживача;

– відповідає діючому стандарту і технічним умовам;

– враховує вимоги щодо захисту навколишнього середовища;

– є конкурентоспроможною;

– є економічно обґрунтованою по ціні;

– відповідає вимогам і потребам суспільства .

Підвищення якості продукції – важлива передумова інтенсивного розвитку економіки, суспільного виробництва. Воно здійснюється в результаті вдосконалення процесу виробництва, внаслідок використання нових інтенсивних технологій, машин, обладнання, підвищення продуктивності праці. Разом з тим покращення якості продукції впливає на підвищення ефективності використання основних і оборотних фондів, матеріальних ресурсів, зниження матеріаломісткості продукції, вдосконалення структури, організації виробництва і праці, забезпечує конкурентноздатність продукції, вищий попит, більшу долю ринку.

В ринковій економіці якість забезпечується і гарантується підприємством. Якщо вона не забезпечується і не гарантується – підприємство втрачає нормальний ринок збалансований попитом і пропозицією. Сьогодні всім стало зрозуміло, що виникла конкуренція не цін, а якості. Конкурентоспроможною може стати продукція, що при інших рівних умовах, має меншу виробничу собівартість і вищу якість.

Якість продукції формується під впливом комплексу факторів, що діють самостійно, або у взаємозв'язку на всіх етапах життєвого циклу продукції. В залежності від сили впливу, характеру, тривалості всю різновидність факторів, що визначають якість продукції класифікують на: технологічні, організаційно – економічні, обігу і реалізації, експлуатаційні.

До технологічних факторів відносять: технологія вирощування; якість виконання технологічних процесів; дотримання технологічної дисципліни; якість насіння; сировини, матеріалів; рівень механізації виробничих процесів; строки посіву, збирання, раціони годівлі; системи утримання тварин.

До організаційних факторів відносять: планування робіт з підвищенням якості; організація виконання робіт із забезпечення якості; моральне стимулювання за підвищення якості; облік і аналіз показників якості і затрат на якість; форми і методи контролю якості; спеціалізація виробництва; організаційна структура підприємства.

Організаційним факторам, на жаль ще не приділяється стільки уваги, скільки технологічним. Тому дуже часто виготовлення продукції за новітніми технологіями в результаті поганої організації виробництва, транспортування, експлуатації і зберігання призводить до дострокової втрати високої якості.

До економічних факторів відносять: процес ціноутворення; витрати виробництва і собівартість; затрати на підвищення продуктивності праці і якості продукції; рівень зарплати; ступінь підвищення прибутковості .

Економічні фактори особливо важливі при переході до ринкової економіки. Їм одночасно властиві контрольно–аналітичні і стимулюючі властивості. До перших відносять такі, що дозволяють виміряти затрати праці, засобів, матеріалів на досягнення і забезпечення певного рівня якості продукції. Дія стимулюючих факторів приводить як до підвищення рівня якості, так і до його зниження. Найбільш стимулюючими факторами є ціна і зарплата. Правильно організоване ціноутворення стимулює підвищення якості. При цьому ціна повинна покривати всі витрати підприємства на заходи по підвищенню якості і забезпечувати необхідний рівень рентабельності. В той же час вироби з більш високою ціною повинні бути високої якості.

Обіг і реалізація включає наступні фактори: способи пакування, транспортування, зберігання; якість роботи служби маркетингу; ступінь поінформованості про кон'юнктуру ринку; наявність конкурентів; наявність взаємозамінних і взаємодоповнюючих товарів; стан попиту і пропозиції на товар.

Отже, підвищення конкурентоспроможності агропромислової продукції пов'язане з необхідністю вдосконалення технології і організації виробничих процесів, запровадження інноваційних методів менеджменту на всіх етапах виробництва, формування якості та збуту продукції. Практика переконує, що виробляють конкурентоспроможну продукцію лише ті підприємства, в яких успішно освоюються прогресивні технології виробництва, нові форми організації і оплати праці, економічні методи планування і менеджменту.

Література

1. *Закон України "Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини".*
2. *Концепція державної політики у сфері управління якістю продукції (товарів, робіт, послуг).*
3. *ДСТУ ISO 9000–2001 Системи управління якістю. Основні положення та словник.*
4. *ДСТУ ISO 9001–2001 Системи управління якістю. Вимоги.*
5. *Л.Школьник. Якість як національна ідея України.// Стандартизація, сертифікація, якість–2003.–№3.*
6. *Ю. Кабаков. Системи управління на основі ISO 9001:2000–впровадження та підсумки.// Стандартизація, сертифікація, якість–2003.–№1.*
7. *С.В. Шолудченко. Управління якістю на основі міжнародних стандартів ISO–9000 // Економіка АПК, 2002 №2.*
8. *А.Шевченко, Є.Шубін. Впровадження систем управління якістю на українських підприємствах. Необхідність та проблеми.// Стандартизація, сертифікація, якість–2003.–№4.*